ҲУҚУҚИЙ ОНГ ТУШУНЧАСИ

М.Сапарова
ЖДПУ Тарих факультети 2-босқич магистри

Маълумки, янгиланган Конституциямизнинг 1-моддасида Ўзбекистон “ҳуқуқий давлат” деган тушунча билан ифодаланди. Албатта, ҳуқуқий давлат қуришимиз учун мазкур тушунча ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият тушунчалари билан бевосита боғлиқ ҳисобланади.

Ўзбекистонда ҳозирги шароитда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятга бўлган талаб тобора ортиб бормоқда.

Ҳуқуқий онг, билим ва маданиятга эга бўлиш жинси, тили, ёши, ирқи, миллий мансублиги, эътиқоди, келиб чиқиши, хизмат тури, ижтимоий мавқеидан қатъий назар, ҳар бир Ўзбекистон фуқароси учун ғоят катта аҳамиятга эга. «Ҳар бир фуқаро, ҳар бир инсон ўз ҳақ-ҳуқуқини яхши билиши ва уни ҳимоя қила олиши зарур. Одамларни ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий билимлар билан қуроллантириш асосий вазифалардан бири бўлиши шарт. Токи, жамиятнинг ҳар қайси аъзоси ўз ҳуқуқи, ўз бурчи ва масъулиятини пухта билмас

экан, уни ҳаётий эҳтиёж сифатида англамас экан, бизнинг ислоҳот, янгиланиш ҳақидаги барча сўзларимиз, саъй-ҳаракатларимиз бесамар кетаверади»[229].

Бинобарин, ҳуқуқий онг ижтимоий онг шакли сифатида намоён бўлади. Зеро, аввалambор, «Одамнинг ижтимоий ҳаётни тушуниши, сезиши, унга муносабати унинг онггида юз беради. Сиёсий онг, ижтимоий онг иборалари ана шундан келиб чиққандир. Воқеликнинг киши миясида унинг бутун руҳий фаолиятини ўз ичига олган ва албатта, маълум мақсадга йўналган ҳолда акс этиши онгнинг зуҳуридир. Онг, шунингдек, кишининг руҳий, сиёсий, фалсафий нуқтаи назарлари, диний, бадиий қарашларининг ҳам мажмуи ҳисобланади. Ижтимоий онг деганда ана шулар назарда тутилади»[230].

Ягона ижтимоий онг шаклларидан бири сифатида майдонга чиқаркан, ҳуқуқий онг нисбатан мустақил бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг барча хилма-хил ҳуқуқий ҳодисаларини, яъни ҳуқуқий тизим, ҳуқуқий тартибга солиш, ҳуқуқ-тартибот ва ҳоказоларни акс эттиради.

Ҳуқуқий онгни мамлакат фуқароларининг ҳам амалдаги ҳуқуққа, юридик амалиётга, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари мажбуриятларига, ҳам орзу қилинган ҳуқуққа ва бошқа ҳуқуқий ҳодисаларга муносабатини ифодаловчи ҳуқуқий сезгилар, ғоялар, баҳолар, тасаввурлар тизими сифатида таърифлаш мумкин.

Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, ҳуқуқий онгсиз ҳуқуқий ижодкорликни ҳам, ҳуқуқнинг ўзини ҳам тасаввур этиб бўлмайди. Албатта, бу фикрдан ҳуқуқий онг ҳуқуқни яратади деган маъно келиб чиқмайди. Ҳуқуқ ҳуқуқий онг томонидан эмас, балки ҳаётдаги муайян иқтисодий шарт-шароитлар негизида яратилади. Ҳуқуқий онг эса бу жараёнда фақат воситачи, янги ғоялар асоси вазифасини бажаради.

Шунинг учун ҳам ҳуқуқий онг – бирмунча мустақил ҳодиса бўлиб, уни ҳуқуқ назариясининг алоҳида объекти сифатида ўрганиш керак бўлади. Айнан ҳуқуқий онг орқали ҳуқуқ назарияси ҳуқуқнинг моҳияти, унинг келиб чиқиши, муайян цивилизация доирасида ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишнинг ўзига хос хусусияти, ҳуқуқий хулқ-атворнинг бўзилиши, жиноятчилик ва бошқа ижтимоий хавфли иллатларнинг манбалари ва сабаблари каби оламшумул муаммоларни ўрганади.

Таъкидлаш керакки, ҳуқуқий онг ҳар бир ҳалқнинг маданияти, ҳаёт тарзининг таркибий қисми сифатида ҳуқуқнинг маънавий моҳиятини энг тўла ва ҳар томонлама акс эттиради. Зеро, цивилизациянинг турли кўринишларида, хилма-хил маданий-тарихий ҳамжамиятларда хулқ-атвор нормалари, зарурат ҳақида, у ёки бу вазиятларни тартибга солиш усуллари ва бошқалар тўғрисида хилма-хил, кўпинча ўзаро жиддий фарқланувчи тасаввурлар мавжуд бўлади.

Бу ўринда гап ижтимоий тартибга солишнинг этник-ҳуқуқий қонуниятлари ҳақида бормоқда. Ушбу қонуниятларни фақат ҳуқуқий онгга ўз ривожининг муайян ички мантиғига эга бўлган фавқулодда ҳодиса сифатида қараш орқалигина очиб бериш мумкин. Бу мантиқ давлат ҳокимиятининг буйруқлари ва иқтисодий қарорлар билан эмас, балки энг аввало, маданият томонидан тўпланган ҳалқаро ва миллий ҳуқуқнинг маънавий, тафаккурий қуввати билан белгиланади.

Шу нуқтаи назардан, ҳуқуқий онг – бу инсон ўзини қуршаб турган ҳуқуқий оламни ўрганиш, англаш қобилияти сифатида тушуниладиган онг шаклларидан биридир. Моддий оламнинг предмет ва ҳодисаларидан фарқли ўлароқ, онг натижалари бир қатор хусусиятларидан айрилган ўзига хос ажиб кўринишдаги тафаккур ифодаси саналади. Билимлар ўзига хос шаклларда: сезги, тасаввур, тушунча, категория, объектив қонуният ва назариялар тўғрисидаги мулоҳазалар сифатида мавжуд бўлади.

Шундай қилиб, онг инсоннинг ўзини қуршаб турган оламни инъикос этиш (билиш) шаклини, шунингдек, инсоннинг муайян ижтимоий ва табиий ҳодисалар, жараёнларни ўзгартириш, такомиллаштириш, янги моддий ва маънавий бойликларни яратиш бўйича ушбу дунёга нисбатан турли шаклдаги баҳолаш ва таклифлар кўринишида муносабат билдиришини ўзида акс эттиради.

---

[229] Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуғ. Т., «Ўзбекистон», 1998, 59-бет.
[230] Иброҳимов А., Султонов Ҳ., Жўраев Н. Ватан туйғуси. Т., «Ўзбекистон», 1996, 30-31-бетлар.

Ҳуқуқий онг ижтимоий онг турларидан бири бўлиб, тўлиқ унинг хусусиятларига эга. Ҳуқуқий онг ҳуқуқ тузилишини, унинг бошқа ижтимоий ҳодисалар билан, шу жумладан: қонунчилик ва ундаги ҳуқуқий нормалар; юридик амалиёт, яъни норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тайёрлаш ва қабул қилиш бўйича ваколатли давлат органлари фаолияти, муайян ҳуқуқий муносабатларда ҳуқуқий нормаларни амалга ошириш бўйича давлат идоралари, фуқаролар ва бошқа шахсларнинг фаолияти, қонунни бўзишга қарши курашиш бўйича давлат ва жамият фаолияти кабилар билан турли алоқа ва муносабатларни ифода этади. Бундан ташқари, онг ҳуқуқнинг ижтимоий ҳодиса сифатида вужудга келиш ва ривожланиш тарихини, унинг тараққий этиш жараёнида босиб ўтган босқичларини гавдалантиради[231].